

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 10 (Mart/March 2023), s. 1-13.
|| Geliş Tarihi-Received: 25.02.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 19.03.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1256567

5. ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Tutarlılık İlişkileri

Coherence Relationships in 5th and 8th Grade Turkish Textbooks

Sercan DEMİRGÜNEŞ*
Hakan YALAP**

Öz

Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında yer alan metinlerin dilsel açıdan nitelikli olması gerekmektedir. Bir metnin nitelikli metin olmasını sağlayan bazı ölçütler bulunmaktadır ve bu ölçütlerden biri de metinsellik ölçütleridir. Metinsellik ölçütleri yaygın olarak iki farklı sınıflamada ele alınmaktadır. Bunlar metin merkezli ve kullanıcı merkezli ölçütlerdir. Metin merkezli ölçütler ise iki ana alt başlıkta incelenir, bunlar bağdaşıklık (cohesion) ve tutarlılık (coherence)tr.

Bu çalışmada, 5. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler rastgele seçilerek Kehler'in tutarlılık ilişkileri temelinde incelenmiştir. Çalışma, nitel araştırma modeli ile yapılandırılmış ve çalışmanın verileri doküman inceleme yöntemiyle toplanmıştır. Veritabanı kapsamındaki önermeler Kehler'in sınıflamasına tabii tutulmuştur. 16 metindeki önermeler incelendiğinde toplam 389 tutarlılık ilişkisi belirlenmiştir ve bu ilişkilerin 148'i 5. sınıf ders kitabında, 241'i ise 8. sınıf ders kitabındadır. En sık kullanılan ilişki türlerine bakıldığında, 5.sınıf ders kitabında bitişiklik ilişkisinin en çok kullanıldığı; 8. sınıf ders kitabında neden-sonuç ilişkilerinin (108) en sık kullanılan ilişki türü olduğu görülmüştür. Ders kitaplarının sınıf düzeyleri düşünüldüğünde bu sonucun çıkması olası görülmüştür. Sınıf düzeyi arttıkça ders kitaplarında kullanılan metinlerin türleri öyküleyici metinlerden bilgilendirici metinlere göre artış göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Metinsellik ölçütleri, tutarlılık, Türkçe ders kitapları.

Abstract

The texts in the textbooks used in Turkish language teaching should be linguistically qualified. There are some criteria that ensure that a text is a quality text and one of these criteria is textuality criteria. Textuality criteria are commonly handled in two different classifications. These are text-centered and user-centered criteria. Text-centered criteria are examined under two main sub-headings: cohesion and coherence.

In this study, texts in 5th and 8th grade Turkish textbooks were randomly selected and analyzed on the basis of Kehler's coherence relations. The study was structured with a qualitative research model and the data were collected through document analysis method. The propositions in the database were subjected to Kehler's classification. When the propositions in 16 texts were analyzed, a total of 389 consistency relations were identified and

* Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Niğde/Türkiye, e-posta: sdemirgunes@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5695-5071.

** Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Nevşehir/Türkiye, e-posta: hakanyalap@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0300-2741.

148 of these relations were found in the 5th grade textbook and 241 in the 8th grade textbook. When the most frequently used relation types were analyzed, it was seen that the 5th grade textbook used the adjacency relation the most, while the 8th grade textbook used cause-effect relations (108) the most frequently used relation type. Considering the grade levels of the textbooks, this result is possible. As the grade level increases, the types of texts used in the textbooks increase from narrative texts to informative texts

Keywords: Textuality criteria, coherence, Turkish textbooks

Giriş

Metin sözcüğü Fransızcadaki "texte" ya da İngilizcedeki "text" karşılıkları olarak karşımıza çıkar ve aslen Latince "kumaş" anlamındaki "textus" sözcüğünden gelmektedir (Onursal, 2003). Buradan hareketle metnin harflerden metne doğru ilmek ilmek dokunan bir yapı olduğunu söyleyebiliriz.

Metin kavramını bildirişim bağlamında bir veya birden fazla kişi tarafından üretilmiş sözlü/yazılı dil dizgesi olarak tanımlamak mümkündür. Metin, başlangıcı ve bitişi belli olan dilsel göstergelerin sıralı şekilde bir araya gelmesiyle oluşan anlamlı bir yapıdır. Metinlerin anlam bütünlüğünü tümce ve tümce değerindeki birlikler oluşturur ve bunların birleşimi metnin içeriğini oluşturur. Bir metnin anlamını, metnin biçimsel anlatımı ve içeriği bir araya gelmesinden doğan bir karmaşa sonucu oluşur (Günay, 2013). Güneş (2013)'te metin ise bilgi, duygu ve düşünceler ardı sıra sıralanmış yapılar değildir ve belirli bir mantıksal düzenleme ile gerçekleştirilir. Alanyazında metin kavramı üzerine yapılmış tanımlamalardan hareketle metni "dil en küçük birimlerinden bütüne doğru büyüyen, gelişen ve kimi zaman örtüklenen ileti yumağı" olarak nitelendirebiliriz.

Metinsellik ise "bir metni, metin olmayan tümce ya da sözce topluluğundan ayırmak için başvurulan ölçütler ya da bir metnin oluşması için gerekli koşullar olarak düşünülür" (Toklu, 2009, s. 127). Bu koşullar (ölçütler), "bağdaşıklık, tutarlılık, amaçlılık, kabul edilebilirlik, bilgisellik, durumsallık ve metinlerarasılık" olarak alanyazındaki yerini "metinsellik ölçütleri" olarak yer almıştır.

Metinsellik ölçütleri metin merkezli olması yönünden iki ana sınıflamada incelenir.

a. Metin Merkezli Ölçütler: Bağdaşıklık, tutarlılık.

a.1. Bağdaşıklık (Cohesion): Kerimoğlu (2016)'da bağdaşıklık metnin yüzey yapısındaki ilişkiler olarak tanımlanır. Bağdaşıklık tamamen metnin biçimsel/dilbilgisel görünümüyle ilgilendir. Halliday ve Hasan'a (1976) göre, metinde beş temel bağdaşıklık ögesi vardır:

a.1.a. Gönderim (reference): Bir kelime ile bu kelimenin gerçek dünyada işaret ettiği varlık arasındaki ilişkiyi tanımlar. Yani, bir dile ait kelime veya cümle gibi dilsel unsurlar ile dilsel olmayan ancak varlığı tecrübeyle bilinen dünyasal kavramlar arasındaki bağlantıdır (Barut ve Odacıoğlu, 2018: 930).

a.1.b. Değiştirim (substitution): Hirik (2020)'te de belirtildiği üzere, değiştirimler, tekrarların önüne geçmek üzere kullanılır. Metinde yer alan öğelerden birinin diğerini kapsamı, onun yerine kullanılmasıdır.

a.1.c. Eksilteli Yapı (ellipsis): Vardar (2007)'de eksilteli yapılar, olağan koşullardaki biçimine oranla bazı öğeleri eksik olmasına rağmen anlamı zorlaştırmayan yapılar. Eksilteli yapılar hem dilbilgisel hem de anlamca kolayca tamamlanabilecek yapılar.

a.1.ç. Bağlaçlar (conjunctions): Bağlayıcı alt türü olarak bağlaçlar, metin küçük ölçekli yapısında ardışık sözcükler arasındaki anlamsal ilişkilerin metin alıcısı tarafından açık olarak algılanmasını sağlayan belirginleştirici öğelerdir.

a.1.d. Sözcüksel Bağdaşıklık (lexical cohesion): Metnin küçük ölçekli yapısı bağlamında daha çok görevsel dilsel birimlere işleyen dilbilgisel bağdaşıklığın yanı sıra sözlüksel birimlerin kullanımını içeren sözcüksel bağdaşıklık, büyük ölçekli yapıyı oluşturmada dilsel düzenlemelere olanak sağlar (Dilidüzgün, 2017, s. 51- 63).

a.2. Tutarlılık: Metinsellik ölçütlerinden biri tutarlılıktır. Tutarlılık kavramına aşağıdaki bölümde ayrıca değinilecektir. Kısaca değinmek gerekirse, tutarlılık, metindeki sözel yapı unsurlarının oluşturduğu kavram ağının tüm ilişkilerine gönderimde bulunur (Petöfi vd., 1968:58; Uzun, 1995:111'den akt.: Çağlayan Dilber, 2014).

b. Kullanıcı Merkezli Ölçütler: Amaçlılık, durumsallık, bilgi vericilik, kabul edilebilirlik, metinlerarasılık (bk. de Beaugrande & Dressler, 1981).

Metin merkezli ölçütlere göre yapılan sınıflamalar incelendiğinde metnin taşıması gereken özelliklerden biri de tutarlılıktır. Tutarlılık kavramı doğrudan metnin anlamsal boyutuna odaklanır, alanyazında da sıkça rastlanılan biçimsellik/anlamsallık karşıtlığı, bağdaşıklık ve tutarlılık ölçütlerini açıklamada en etkili yollardan birisidir. “Ayşe masayı içti.” önermesi biçimsel açıdan (bağdaşıklık) sorunsuz görünürken anlamsal boyutta kabul edilemez durumdadır.

Tutarlılık kavramı üzerine birçok tanımlama yapılmaktadır.

Günay (2013) tutarlılık açısından metni, “bütün yanları ile birbiriyle tutarlı olan dizgesel bir biçimin değerlendirilişi” olarak tanımlamıştır. “Tutarlılık, bağdaşıklık kavramı üzerinden geliştirilebilecek bir betimlemedir.”. Bir metni tutarlılık açısından incelerken metnin üstyapı özellikleri bağlamında metnin tümü anlamsal olarak incelenir.

Dilidüzgün (2017, s. 29) de tutarlılığı, “metindeki anlamsal-mantıksal uyumun devamı yani bütünlüktür. Kavramlar ve ilişkiler arasında karşılıklı uygunluk olması mantıksal düşünmenin devamlılığını yani bağdaşıklığı sağlayacaktır.” biçiminde tanımlamaktadır.

Isenberg (1974) tutarlılığı, “komşu tümceler arasındaki sözdizimsel ve anlamsal ilişki” olarak açıklamakta ve tutarlılığın gerçekleşme biçimlerini “Metinleşme Tipleri” olarak sınıflandırmaktadır:

- a. Yeni olmayanın konu olması
- b. Nedensel bağlantı
- c. Hareket nedeni açısından bağlantı
- d. Tanısal yorum
- e. Özelleştirme
- f. Üstdilsel düzenleme
- g. Zamansal bağlantı
- h. Ön koşul bağlantısı
- i. Karşıtlığa dayalı karşılaştırma
- j. Soru yöneltme, yanıt alma

k. Karşılaştırma

1. Önce söylenenin düzeltilmesi (Isenberg, 1974'ten akt: Toklu, 2009)

Tutarlılık ilişkileri üzerine birçok çalışma yapılmış ve çeşitli sınıflamalar ortaya çıkmıştır. Kehler'in (2002) tutarlılık sınıflaması da bu sınıflamalardan biridir. (Çapan Tekin ve İşeri (2022)'nin de belirttiği üzere Kehler (2022)'nin sınıflamasında tutarlılık, dilsel sorunların çözümlenebilmesi için temel bir araç olarak görülmekte ve içeriğindeki yapısal çözümlenmelerin yanı sıra anlamsal-mantıksal ilişkileri de içermektedir. Böylece dili hem yapısal hem anlamsal-mantıksal olarak ele alarak çok boyutlu bir çözümleme olanağı sunar. Kehler (2002), tutarlılık ilişkilerini neden-sonuç, benzerlik ve bitişiklik olmak üzere üç başlık altında ele almaktadır.

1. Tutarlılık İlişkileri: Kehler (2002) Sınıflaması

1.1. Neden-Sonuç İlişkileri (*Cause-Effect Relations*)

Neden-sonuç ilişkileri dört farklı başlık altında incelenir. Bu ilişkide nedensel bağlarla sunulan iki ayrı önermenin ilişkisi çıkarım yoluyla anlamlandırılmaktadır (Çapan Tekin ve İşeri, 2022, s. 30). Neden sonuç ilişkileri önermelerin birbirleriyle anlamsal ilişkilerine göre dört ayrı ilişkiye ayrılır:

a. Sonuç (*Result*)

Öncül önermeye dayalı olarak çıkarımlanan ikinci önerme ile kurulmuş ilişki türüdür (Kehler, 2002; akt: Demirgüneş, 2015, s. 534).

George bir politikacı ve bu yüzden dürüst değil. (İng.: *George is a politician, and therefore he's dishonest*)

Kehler (2002)'den aktarılan yukarıdaki örnekte, politikacı olmak ile namussuz olmak arasında ayrılamayan bir ilişki vardır ve bu tür ilişkilere önermesel bağlamda "ancak ve ancak ilişkileri" adı verilir. İki önerme arasında birbirini karşılıklı sağlama bağı bulunur.

b. Açıklama (*Explanation*)

Açıklama ilişkisi kendisini sonuç ilişkisinin öncül önermesi ile onun eklentisinin (uydusunun) yer değiştirmesi ile kendini gösterir.

George dürüst değil çünkü o bir politikacı. (İng.: "George is dishonest, because he's a politician.", "George is dishonest. He's a politician") (Kehler, 2002'den akt: Demirgüneş, 2015, s. 534).

c. Beklentinin Olumsuzlanması (*Violated Expectation*)

Sonuç ilişkisine benzer bir şekilde işleyen bu tutarlılık ilişkisinde, öncül önermenin anlamsal çıkarımı ile beklenen ardıl önerme "sonuç"un tersi bir durum ile yapılandırılır. Öncül önerme ile bellekte oluşan beklentilerin (sonuç ilişkilerinin) dışında bir ardıl/ikincil önerme karşımıza çıkar.

George bir politikacı ama dürüst. (İng.: *George is a politician, but he's honest*)

d. Reddi Önleme (*Denial of Preventer*)

Beklentinin olumsuzlanması ilişkisine benzerdir fakat öncül önerme ile ikincil önerme (reverse) yer değiştirir.

George politikacı olmasına rağmen dürüst. (İng.: *George is honest, even though he's a politician*) (Kehler, 2002; akt: Demirgüneş, 2015, s. 534).

1.2. Benzerlik İlişkileri (*Resemblance Relations*)

Benzerlik ilişkisinde önermelerin ilişkisi ortaklık ya da karşıtlık durumlarına göre çıkarımlarla sağlanır. Benzerlik ilişkileri kendi arasında altı ilişki türüne ayrılır:

a. Paralellik (*Parallel*)

İki önerme de birbiri ile aynı değere sahiptir ve bu önermeler birbirine sıklıkla “ve” bağlacı ile bağlanır.

Dick Gephardt, Gore için mitingler düzenledi ve Tom Daschle onun için broşürler dağıttı. (İng.: *Dick Gephardt organized rallies for Gore, and Tom Daschle distributed pamphlets for him.*) (Kehler, 2002, s. 16’ dan akt: Demirgüneş, 2015, s. 533).

b. Zıtlık (*Contrast*)

Yukarıdaki (paralellik) örnek önermeyi zıtlık ilişkisine göre yeniden kurgulayabiliriz, bu durumda ikinci önermede (ardıl önerme) yer alan ad öbeği ve eylem öbeği yer değişecektir.

Gephardt Gore’u destekledi ancak Armey ona karşı çıktı. (İng.: *Gephardt supported Gore, but Armey opposed him.*) (Kehler, 2002, s. 16’ dan akt: Demirgüneş, 2015).

c. Örnekleme (*Exemplification*)

Bu ilişkide ardıl önerme, öncül önermenin kapsamı içerisindedir. Bu ilişki türü sıklıkla Türkçede “örneğin, mesela... vb.” sözcükleriyle birlikte görünür.

Hevesli genç politikacılar genellikle partilerinin başkan adayını destekler. Örneğin, Bayh 2000 yılında Gore için çok sıkı bir kampanya yürüttü. (İng.: *Young aspiring politicians often support their party’s presidential candidate. For instance, Bayh campaigned hard for Gore in 2000.*) (Kehler, 2002, s. 16’ dan akt: Demirgüneş, 2015).

d. Genelleme (*Generalization*)

Örnekleme ilişkisine benzer bir kapsayıcılık söz konusudur, ancak bu ilişkide dizimsel bir fark söz konusudur. Örnekleme ilişkisi içerisinde örnek verilen öncül ve ardıl önermelerin yerleri değiştirildiğinde tutarlılık ilişkisi, genelleme ilişkisine girecektir.

Bayh, 2000’de Gore için sıkı bir kampanya yürüttü. Hevesli genç politikacılar genellikle partilerinin başkan adayını destekliyorlar. (İng.: *Bayh campaigned hard for Gore in 2000. Young aspiring politicians often support their party’s presidential candidate.*) (Kehler 2002, s. 16’ dan akt: Demirgüneş, 2015).

e. Dışlama (*Exception*)

Öncül önerme kendi içinde anlamsal bir sunum sergilerken ardıl önerme, bu önermenin dışında bir anlamsal sunum ile kendini gösterir. Bu ilişki türü de sıklıkla “buna rağmen, yine de” yapılarıyla görülür. Dizimsel farklılıkların görülebildiği bu ilişki türünde, iki önermeden birisi mutlaka diğerinin dışında anlamsal bir sunum ortaya koyar.

Hevesli genç politikacılar genellikle partilerinin başkan adayını destekler. Ancak Rudy Guillianı, 1994’te Mario Cuomo’yu destekledi. (İng.: *Young aspiring politicians often support their party’s presidential candidate. However, Rudy Guillianı supported Mario Cuomo in 1994.*) (Kehler, 2002, s. 16’ dan akt: Demirgüneş, 2015).

f. Zenginleştirme (*Elaboration*)

Öncül önermede yer alan ad öbeği ardıl önermede daha belirgin biçimde sunulur. Öncül önermedeki ad öbeğine ilişkin içeriklerden bir veya birkaçı ardıl önermelerde sıralanır.

Bugün Teksas'ta genç bir politikacı adayı tutuklandı. 34 yaşındaki John Smith, kampanyası için zimmete para geçirmeye çalışırken bir Houston hukuk firmasında yakalandı. (İng.: *A young aspiring politician was arrested in Texas today. John Smith, 34, was nabbed in a Houston law firm while attempting to embezzle funds for his campaign* (Kehler, 2002, s. 16'dan akt: Demirgüneş, 2015).

2. Bitişiklik İlişkisi (*Contiguity Relations*)

Çapan Tekin ve İşeri (2022) bitişiklik ilişkisini, zaman ve uzam kavramlarının kurdukları ilişkiler ile açıklar. Bu duruma göre, bitişiklik, önermeler arasındaki ara durumlar ve zamansal ardılık/ilerleme ile yapılan çıkarımlarla sağlanır.

George konuşmayı aldı. Okumaya başladı. (İng.: *George picked up the speech. He began to read.*) (Kehler, 2002'den akt.: Demirgüneş, 2015, s. 535).

Dil öğretim çalışmalarının önemli bir girdisi ders kitaplarındaki metinlerdir. Türkçe öğretiminde de önemli yer tutan metinlerin tutarlı olması ya da en azından tutarlılık ilişkileri sahnesi sunması beklenmektedir. Bu nedenle bu çalışma, Türkçe ders kitaplarındaki metinleri Kehler'in tutarlılık sınıflamasını kullanarak incelemeyi amaçlamıştır.

3. Yöntem

5. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler tutarlılık ilişkileri bakımından incelendiği için nitel araştırma, bu çalışmanın modeli olarak seçilmiş ve veriler doküman inceleme yöntemiyle toplanmıştır. Doğrudan veri toplanabilmesi ve detaylara inilerek zengin betimleme yapma olanağı vermesinden dolayı nitel araştırma seçilmiştir (Büyüköztürk vd. 2016, s. 235). Doküman inceleme, konuyla ilgili verilerin toplanarak analiz edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 187).

3.1. Araştırmanın Amacı ve Problemi

Bu çalışmada, ilköğretim ikinci kademenin bütününe yansıttığı sayıtlanan başlangıç sınıfında (5.) ve son sınıfında (8.) okutulan Türkçe ders kitapları veritabanı olarak ele alınmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı kitaplarının içerisinde yer alan metinlerin Kehler'in tutarlılık ilişkileri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin Kehler'in tutarlılık ilişkileri açısından ilişkisi nasıldır?
8. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin Kehler'in tutarlılık ilişkileri açısından ilişkisi nasıldır?
- 5.ve 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler, Kehler'in tutarlılık ilişkileri açısından nasıl bir değişim göstermektedir?

3.2. Verilerin Toplanması

Bu çalışmanın verilerini, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okutulan ilköğretim 6. sınıf ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır. İki ders kitabında, her temadan bir metin rastgele olmak üzere sekiz metin seçilmiş ve toplam on altı metin incelenmiştir. Veriler, Kehler'in tutarlılık ilişkileri temelinde incelenmiş ve metinlerdeki önermeler arasındaki tutarlılık ilişkilerinin türü belirlenmiştir. Araştırmaya konu olan ders kitabında incelenen metinler Tablo 1 ve Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 1’de yer alan 5. sınıf Türkçe ders kitabı içerisinde sekiz tema bulunmaktadır. Her temadan rastgele bir anlatı metni seçilmiştir:

Tablo 1. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Temalar ve Metinler

<i>Temalar</i>	<i>Metinler</i>
1.Tema Birey ve Toplum	Anadolu’da Konukseverlik Gelenekseldir (Mehmet Önder)
2.Tema Milli Mücadele ve Atatürk	Dumlupınar Savaşı (Ahmet Köklügiller)
3.Tema Doğa ve Evren	Okland Adası (Gülten Dayıoğlu)
4.Tema Milli Kültürümüz	Boğaç Han (Serdar Demircan)
5.Tema Vatandaşlık	Özgürlük (Mehmet Dağistanlı)
6.Tema Sağlık ve Spor	Spor ve Bedenimiz (Bilim Çocuk dergisi)
7.Tema Erdemler	Yaşama Sevinci (Muzaffer İzgü)
8.Tema Bilim ve Teknoloji	Sosyal Medya Psikolojinizi Etkiliyor (Gazete metni)

Tablo 2’de yer alan 8. sınıf Türkçe ders kitabında 8 tema bulunmakta ve her temadan rastgele bir anlatı metni seçilmiştir. Seçilen metnin künyesi tabloda yer almaktadır:

Tablo 2. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Temalar ve Metinler

<i>Temalar</i>	<i>Metinler</i>
1.Tema Erdemler	İyimserlik ve Kötümserlik Üzerine (Yusuf Çotuksöken)
2.Tema Milli Mücadele ve Atatürk	Bayrağımızın Altında (Halide Edip Adıvar)
3.Tema Bilim ve Teknoloji	Parktaki Bilim (Yasemin Şahin)
4.Tema Birey ve Toplum	Dilimiz Kuşatma Altında (Deniz Banoğlu)
5.Tema Zaman ve Mekân	Peri Bacaları (Yaşar Kemal)
6.Tema Milli Kültürümüz	Bir Fincan Kahve (Mehmet Önder)
7.Tema Doğa ve Evren	Canberra (Gülten Dayıoğlu)

8.Tema Vatandaşlık	İmece (Yaşar Kemal)

3.2. Verilerin Çözümlemesi

Bu bölümde, veri tabanını oluşturan ders kitaplarındaki üç örnek üzerinde Kehler'in tutarlılık ilişkilerinin nasıl işlediği ve belirlendiğine ilişkin gözlemler verilmiştir.

Örnek 1. Sağlık ve Spor Teması, "Spor ve Bedenimiz" adlı metinden:

Ağır bir bavulu taşımak, sıkı kapanmış bir kavanozu açmak, beş katlı merdiven çıkmak gerçekleştirilmesi çok kolay işlerdir. (8)¹

Çünkü onların eklemeleri daha esnek, kasları ve kalp-dolaşım sistemleri daha güçlüdür. (9)

8. önerme ve 9. önerme arasında neden sonuç (açıklama) ilişkisi bulunmaktadır. Bu iki önerme bir neden demeti içinde birbirine bağlanmış, neden yapısı "çünkü" bağlacı ile belirginleştirilmiş, ardıl önerme (9) öncülün içeriğinden bir açıklama ile öncülü tamamlamıştır.

Örnek 2. Birey ve Toplum Teması, "Anadolu'da Konukseverlik Gelenekseldir" adlı metinden:

Anadolu'nun geleneksel konukseverliği üzerinde duralım isterseniz. (1) Bu konukseverliğin kökleri tarihin derinliklerine iner. (2) Türklerin kendi ülkelerine ve şehirlerine, köylerine, kasabalarına gelen yabancılara, gariplere, kimsesizlere, yolculara karşı insanca, dostça davranışları, kısacası konukseverlikleri çok eskidir. (3)

Öncül önermenin (1) devamında sıralanan ardıl önermeler (2 ve 3), özellikle "konukseverlik" odağında bir "ayrıntılılandırma" ilişkisi sergiler.

Örnek 3. Milli Mücadele ve Atatürk Teması, *Dumlupınar Savaşı* adlı metinden

Mustafa Kemal, 23 Ağustos 1922 günü gizlice Konya'ya gitti. (5) Oradan Akşehir'e vardı. (6) Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü gibi ileri gelen komutanları çevresinde topladı. (7) Birlikte bir taarruz planı hazırladılar.(8)

Önermeler (5-6-7) birbirinin ardı sıra bağlandığı için bitişiklik ilişkisi vardır.

4. Bulgular

4.1. 5.Sınıf Türkçe Ders Kitabına İlişkin Bulgular

Tablo 3. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Tutarlılık İlişkileri

¹ Burada anılan önerme numarası (8) metnin orijinalinde belirlenen sıra sayısını ifade etmektedir ki "bu önerme ilgili metnin sekizinci önermesidir". Diğer örneklerdeki önerme numaraları da yine metindeki önermenin sıra numarasını işaret etmektedir.

İlişkinin Türü		1. Tema	2. Tema	3. Tema	4. Tema	5. Tema	6. Tema	7. Tema	8. Tema	Toplam	Genel Toplam
Neden-Sonuç İlişkileri	Sonuç		2	3		2				7	19
	Açıklama			1	6		1			8	
	Beklentinin olumsuzlanması		1		1			1		3	
	Reddi önleme			1						1	
Benzerlik	Paralel					1				1	43
	Zıtlık		1	3		1		1	1	7	
	Örnekleme	2		1			8			11	
	Genelleme	1		3			3		2	9	
	Dışlama					1			1	2	
Zenginleştirme	3	1	2	2	3			2	13		
Bitişiklik		10	11	3	39	6		16	1	86	86
Toplam		16	16	17	48	14	12	18	7	148	

5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlere bakıldığında, 148 tutarlılık ilişkisi bulgulanmıştır. Bu ilişkilerden en sık kullanılan bitişiklik ilişkisi (86), en az kullanılan ilişki türü ise neden-sonuç ilişkileridir. Neden sonuç ilişkileri içerisinde “reddi önleme” yapısına yalnızca bir kez rastlanırken “açıklama” ilişkisi sekiz kez kullanılmıştır. Benzerlik ilişkilerine (43) bakıldığında, en az “paralel” ilişkisi (1) en fazla “zenginleştirme” ilişkisinin (13) kullanıldığını görmekteyiz.

8. Sınıf Türkçe Ders Kitabına İlişkin Bulgular

8. sınıf Türkçe ders kitabında bulunan metinlerdeki önermeler Kehler’in tutarlılık ilişkilerine göre incelendiğinde toplam 241 tutarlılık ilişkisi belirlenmiştir. Önermeler arasında ilişki türlerinden en sık kullanılan 108 ilişki ile “neden-sonuç” ilişkileridir. Bu ilişki türünü 87 ilişki ile “benzerlik” ilişkileri ve 46 ilişki ile “bitişiklik” ilişkisi takip etmektedir:

Tablo 4. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Tutarlılık İlişkileri

İlişkinin Türü		1.tema	2.tema	3.tema	4.tema	5.tema	6.tema	7.tema	8.tema	Toplam	
Neden-Sonuç İlişkileri	Sonuç	3	1	5	3	2	2	2		18	108
	Açıklama	7	2	18	7	4	11	18	11	78	
	Beklentinin olumsuzlanması	3	2		1		1	4	1	12	
	Reddi önleme										
Benzerlik	Paralellik	3	9	4		3	1	1	18	39	87
	Zıtlık	1			1					2	
	Örnekleme	1		5	6	7	6	2	1	28	
	Genelleme			2	1		1			4	
	Dışlama		1							1	
	Zenginleştirme			1	2	5		4	1	13	

Bitişiklik			4	3		16		10	13	46
Toplam		18	19	38	21	37	22	41	45	241

Genel Görünüm

Her iki sınıf düzeyindeki ders kitaplarındaki önermelere bakıldığında, her iki sınıf düzeyinde toplam 389 tutarlık ilişkisi belirlenmiştir. Genel olarak tutarlılık ilişkilerinin kullanımında birbirine yakın kullanımlar görülmektedir (neden-sonuç ilişkileri 129; benzerlik ilişkileri 130 ve bitişiklik ilişkisi 132).

Tablo 5. 5. ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Tutarlılık İlişkileri

İlişkinin Türü	İlişkinin Türü	5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı	8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı
Neden-Sonuç İlişkileri	Sonuç	7	18
	Açıklama	8	78
	Beklentinin olumsuzlanması	3	12
	Reddi önleme	1	
Benzerlik	Paralel	1	39
	Zıtlık	7	2
	Örnekleme	11	28
	Genelleme	9	4
	Dışlama	2	1
	Zenginleştirme	13	13
Bitişiklik		86	46
Toplam		148	241

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada 5. ve 8. sınıflarda Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında yer alan ve rastgele seçilen metinler, Kehler'in tutarlılık ilişkileri üzerine hazırladığı sınıflama kullanılarak incelenmiştir. 16 metindeki önermeler incelendiğinde toplam 389 tutarlılık ilişkisi bulunmuştur ve bu ilişkilerin 148'i 5. sınıf ders kitabında, 241'i ise 8. sınıf ders kitabındadır. 5. sınıf ders kitabında 19 neden-sonuç ilişkisi, 43 benzerlik ilişkisi, 86

bitişiklik ilişkisi ve 8. sınıf ders kitabında 108 neden-sonuç ilişkisi, 87 benzerlik ilişkisi, 46 bitişiklik ilişkisi bulunmaktadır.

5. sınıf Türkçe ders kitabı tutarlılık ilişkileri incelendiğinde metinlerde en fazla yer alan ilişki türü “*bitişiklik*” ilişkisidir. Bu ilişkinin 5. sınıf metinlerinde fazlaca görülmesi olası bir durumdur. Metinler hedef yaş düzeyine uygun olarak anlatı metinleriyle donatılmıştır ve anlatı metinlerinin en tipik özelliği de bitişiklik ilişkilerinde olduğu gibi kullanılan zamansal ardılıktır. Sayıca fazlalık açısından bitişiklik ilişkilerini *benzerlik ilişkileri* takip etmektedir. Bu durum da yine anlatı metinlerinin ilgili yaş düzeyinde sıkça kullanılması ile açıklanabilir ki öğrenci düzeylerinde anlamlandırmayı kolaylaştırmak amacıyla metinlerde sıkça *örnekleme, zenginleştirme ve genellemelere* başvurulmuştur.

5. sınıf Türkçe ders kitabında en az yer alan tutarlılık ilişkileri ise neden-sonuç ilişkileridir. Özellikle metinlerde “*beklentinin olumsuzlanması*” ve “*reddi önleme*” önermelerinin çok az yer aldığı görülmüştür. Yaş düzeyine uygun olarak bilgilendirici metinlerin azlığı bu durumu tetikler niteliktedir.

8. sınıf ders kitabı metinlerindeki önermeler incelendiğinde tutarlılık ilişkilerinden en fazla *neden- sonuç* ilişkileri (108) bulunmuştur. *Sonuç, açıklama, beklentinin olumsuzlanması ve reddi önleme* alt başlıklarına ayrı olarak bakıldığında en çok *açıklama ilişkisi* kullanılırken en az *reddi önleme* ilişkisinin kullanıldığı görülmüştür. Açıklama ilişkilerinin sıkça kullanılması, metinlerin daha çok bilgilendirici metinler olmasıyla açıklanabilir. Açıklama ilişkilerinin en çok kullanıldığı metinler 3. ve 7. temadan alınan metinlerdir ve ikisinde de toplam 18 ilişki bulunmuştur. Bu metinlerin bilgilendirici türde olduğu görülmektedir. Bu metinlerde temel amaç bilgi vermektir ve bu süreçte açıklama yapmaya da sıkça başvurulmuştur. *Benzerlik ilişkilerine* bakıldığında toplam 87 ilişki bulunmuştur. *Paralellik, zıtlık, örnekleme, genelleme, dışlama ve zenginleştirme* alt başlıklarına ayrı olarak bakıldığında en çok paralellik ilişkisi kullanılırken en az dışlama ilişkisinin kullanıldığı görülmüştür. Paralellik ilişkilerinin en çok kullanıldığı metin 8. temadan alınan metindir. Bu metindeki önermeler oluşturulurken aralarında ortaklık ilişkileri kurulmuştur. 8. sınıf ders kitaplarında, bitişiklik ilişkisinin azaldığı ve neden-sonuç ilişkilerinin arttığı görülmektedir. Bu durum yine metin türleri ile açıklanabilir: Sınıf düzeyi arttıkça ders kitaplarında kullanılan metinlerin türleri öyküleyici anlatımdan bilgilendirici anlatıma doğru değişmektedir.

5. ve 8. Sınıf ders kitaplarının tutarlılık ilişkileri incelendiğinde özellikle neden-sonuç ve benzerlik ilişkilerinde artış gözlemlenmiştir. Bu artış yaş düzeyi ve metni anlamlandırma süreci göz önüne alındığında olumlu bir biçimde karşılanmaktadır. 8. sınıf düzeyinde daha oylumlu, neden-sonuç içeren, örneklemelere başvuru, dizimsel ve anlamsal açıdan daha zorlayıcı önermeler/tümceler seçilmesi olası bir durumdur. Neden- sonuç ilişkilerini karşılaştırdığımızda “*açıklama*” ilişkisinde gözle görülür bir fark dikkat çekmektedir. 5. sınıf ders kitabında 8 tane açıklama ilişkisi varken 8.sınıf ders kitabında 78 tane ilişki saptanmıştır. “*Reddi önleme*” ilişkisi iki sınıf düzeyi için de oldukça az kullanılmıştır. 5. sınıf düzeyinde bir ilişkiye rastlanırken 8.sınıf düzeyinde hiç oluşturulmamıştır.

Benzerlik ilişkilerini karşılaştırdığımızda “*paralellik*” ilişkilerinde anlamlı bir fark olduğu gözlemlenmiştir. 5. sınıf düzeyinde bir paralellik ilişkisi bulunurken 8.sınıf düzeyinde 39 tane ilişki saptanmıştır. Bu da bağlaçlara 5. sınıf düzeyinde çok az yer verildiğini gösterir. “*Zenginleştirme*” ilişkisi iki sınıf düzeyi için de aynı sayıdadır.

Burada anılan sonuçlardan yola çıkarak çalışmada aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

a. Tutarlılık ilişkilerin daha iyi ve genel bir şekilde incelenmesi için ortaokulda dört sınıf düzeyi ele alınıp incelenebilir. Böylece 5, 6, 7 ve 8. sınıf düzeylerindeki

metinlerin tutarlılık ilişkileri genel bir biçimde görülerek ve karşılaştırma yapılarak daha genel bir sonuca ulaşılabilir. Bu anlamda daha sonraki çalışmalarda daha verimli sonuçlara erişilebilir ve bunun yanı sıra sadece Türkçe ders kitaplarında değil, diğer dersler/disiplinlerdeki metinler de inceleme alanına dâhil edilerek daha geniş çaplı çalışmalar gerçekleştirilebilir.

b. Öğrencilerin bu metinlerle ilgili yaptıkları yazma çalışmalarındaki tutarlılık ilişkileri incelenerek bu yazdıkları metinlerin, okudukları metindeki tutarlılık ilişkilerine bağlı olarak nasıl değişim gösterdiği gözlemlenebilir. Böylece öğrencilerin karşılaştıkları metinlerden ne derece etkilendikleri ve bunu kendi yaşamlarına ne derece aktarabildikleri gözlemlenebilir.

c. Ders kitaplarına seçilen metinlerde özellikle neden-sonuç demeti içeren ilişkilerinin yoğun olduğu metinlerin sunulması, öğrencilerin de bu yöndeki düşünme becerilerini, doğal olarak eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme gibi üst bilişsel düşünme becerilerini tetikleyecek ve geliştirecektir.

Kaynakça

- Barut, E. ve Odacıoğlu, M. C. (2018). Anlambilim Teorilerindeki Temel ve Yan Anlam Kavramları ve Anlambilim-Çeviribilim İlişkisi. *Tarih Okulu Dergisi*, XXXIII, 927-943.
- Büyüköztürk, Ş. vd. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çağlayan Dilber, N. (2014). *Öz Düzenlemeli Strateji Gelişimi Öğretim Modelinin Ortaokul Öğrencilerinin Ürettikleri Tartışmacı Metinlere Etkisi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Çapan Tekin, S. ve İşeri, K. (2022). Lisansüstü Tezlerin Yöntem Bölümlerinde Tutarlılık İlişkileri. *Dil Dergisi*, 173 (1). 26-48.
- De Beaugrande, R. A. D. ve Dressier W. (1981). *Introduction To Text Linguistics*. London: Longman Group Company.
- Demirgüneş, S. (2015). Analysis of the Relationship between Coherence Relations and Pisa Reading Skill Results: Examples from Korean, Turkish and American Textbooks. *International J. Soc. Sci. & Education*, 5(3), 532-542.
- Dilidüzgün, Ş. (2017). *Metindilbilim ve Türkçe Öğretimi Uygulamalı Bir Yaklaşım*. Ankara: Anı.
- Günay, V. D. (2013). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Papatya.
- Güneş, F. (2013). Türkçe Öğretiminde Metin Seçimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1) , 1-12.
- Halliday, M. A. K. ve Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. Longman: London Yayınları.
- Hirik, S. (2020). Türkçede Bağdaşıklık ve Bağdaşıklık Unsurları: Kürk Mantolu Madonna İncelemesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(1), 221-238.
- Karatay, H. (2014). *Okuma Eğitimi Kuram ve Uygulama*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kehler, A. (2002). *Coherence, Reference, and The Theory Of Grammar*. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Kerimoğlu, C. (2016). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- MEB (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ankara.
- MEB (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ankara.

- MEB (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara.
- Onursal, İ. (2003). Türkçe Metinlerde Bağdaşıklık ve Tutarlılık. *Günümüz Dil Bilim Çalışmaları* içinde (Ed.: A. Kıran, E. Korkut & S. Ağildere). Ankara: Multilingual Yayınları.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.